

ЕЛЛІНІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІЙНОСТІ (ВІД СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ДО XIX СТ.)

Постановка проблеми. Доба античності – планетарне явище, одне з найвищих досягнень світової цивілізації та культури. Вона сформувала надзвичайно багату культуру та духовність. Україна прилучена до неї історією, протоісторією та культурою. Античність в українській ментальності завжди посідала особливе місце в освічених колах. Українська історія та культура зробили особливий вибір – вивчати та використовувати античність як ідеал, прагнути наблизити власну творчість до її найкращих взірців. Бо античність – це цілі університети досвіду, знань та умінь, незвідані запаси розуму та краси, які ми маємо опанувати, щоб упевнено йти власною дорогою. Цю проблематику досліджували Є. Маланюк, В. Розанов, М. Зеров, Д. Чижевський, І. Дройзен, Л. Куценко, В. Булах та інші.

Мета роботи – проаналізувати та розкрити античні впливи на українську історію та культуру. Довести, що яскравою особливістю історії нашого народу є його правікова причетність до античної культури. Показати зразки вияву античної спадщини в українській дійсності. Довести, що реклама в першому універсальному значенні, буквально розлита всюди у предметах і явищах.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що український народ та його культура формувалися під різними впливами. Але неповторність та яскрава особливість історії нашого народу – його давня, правікова причетність до античної культури Греції, згодом Риму і Візантії. Це починається з часів Гомера (VIII ст. до н. е.), а може й періоду Троянської війни (XII ст. до н. е.).

Тоді на узбережжі Кримського півострова та в дельтах великих українських річок – Дніпра, Бугу, Дністра з'явилися перші грецькі поселення. Їх засновники – грецькі мореплавці й купці, найбільш рухливий елемент грецьких міст-полісів.

Поселення згодом виростають у цілу гірлянду міст і факторій. Вони розбудовуються за зразками містобудівної культури материкової Греції: потужні мури, фортечні споруди, Акрополь, палаци, театри й храми, бруковані вулиці, міські площі.

У цих осередках панує дух високої грецької античності, її культурних надбань. Херсонес Пантійський і Феодосія, Пантікапей і Танаїс, Тіра і Босфор... Це форпости давньогрецької культури на нашій землі.

Людність українського Півдня віками перебувала в сусідстві з ними. Це мало велетенські наслідки для нашої країни, духовності й культури народу.

Має цілковиту рацію наш видатний поет і культуролог Євген Маланюк, стверджуючи: «Україна – північний сегмент античної культури». Її впливи увійшли в кров, у гени, підсвідомість українців[1, с.12].

Греки прибули на українські землі, маючи першорядну культуру, підприємницькі уміння, енергію творення, гідність людської особистості й

непоборну любов до свободи. У спадок Україні дісталось багато з цих чеснот.

Далекосяйним маяком нашого історичного поступу був Геродот. Сучасник Перикла й Сократа писав про нашу праукраїнську античність, життя причорноморських територій, племена, що їх населяли, уклад їхнього буття і спосіб господарювання, про клімат, ґрунти та води.

«Мельпомена», четвертий том «батька історії» – сага про нашу землю. Поряд з іншими його книгами вона влилася в духовну культуру Еллади. Україна вчитує з неї об'єктивну й прихильну розповідь про власну минувшину.

Той же Є. Маланюк стверджував: «Україна – це Еллада Степова, Київ – Степова Александрія, Січ за порогами Дніпра – Степова Спарта»[2, с.138]. І це значно більше, ніж прекрасна поетична метафора.

Ця констатація – нагадування про нашу органічну європейськість, закорінену в духовну спорідненість з Елладою, підкладом новочасної європейської культури. Фундаментальна тема національної реклами – її утвердження в сучасності через історичні постаті, вагомі події, свідчення першоджерел та будь-яких інших змістовних відомостей.

Ці впливи, зокрема, були одним з важливих факторів, які формували здібності й обдарування українського етносу. Давні еллінські впливи розпорошилися у віках. Вони присутні в архітектурі Київської Русі; у перших рукописах Гомерових поем з бібліотеки Ярослава Мудрого; у «Слові про закон і благодать» митрополита Іларіона, у національному епосі «Слово о полку Ігоревім». Вони наявні, давали знати про себе – більш чи менш і в пізніші епохи української історії.

Греки Еллади, а пізніше вихідці з Візантії, емігранти й біженці з поневоленої турками Греції завжди були активно присутніми в космосі України. Еллінські вчені відіграли неабияку роль у виникненні й розвитку Острозької вищої школи. Там викладали люди європейської освіченості й фундаментальних знань. Серед них греки Іммануїл Москопулос, Діонісій Раллі, Симон Пекалід, Євстахій Нафанаїл. Помітний внесок у діяльність закладу зробили вихованці Падуанської академії Никифор Кантакузін і Кирило Лукарсис, майбутній патріарх Константинопольської церкви.

Острозька академія мала тісні контакти з Афонськими монастирями. Між Острогом і Афоном діяв човниковий зв'язок. Ходаки з Волині, поміж них Іван Вишенський та викладач Ісакій Борискевич, відвідували Афонські обителі й бібліотеки. Еллінська присутність особливо виражено простежується у полемічних творах Івана Вишенського на захист грецького православ'я проти унії.

Славним навчальним закладом греків України було училище в Ніжині. Серед його випускників знаменитий український історик М. Бантиш-Каменський. Микола Миколайович зумів врятувати майже весь московський архів під час пожежі 1812 року. «Збираю розпорошене», – промовляє епітафія на його могилі, справді адекватне визнання ролі вченого в історії вітчизняної науки, зокрема гуманітарних наук.

Надрукувати ж державним коштом зібрані дослідником історичні документи посприяв Іоан Каподіотрій. Впливовий грецький сановник, дипломат на російській службі подав клопотання Олександру I й домогся результату. Син Бантиша Дмитро здійснив підготовку першого наукового видання української історії в кількох томах.

У добу Гетьманщини в Ніжині склалася найбільша грецька колонія. Козацька держава заохочувала її пільговими умовами життя і праці, самоврядністю. Ніжинська община мала свій магістрат, школу й церкву, власний суд. Заповзятливі купці об'єднувалися в Торгове братство.

Сліди еллінської присутності в духовності й культурі українців простежуються, звичайно, й у XVIII–XIX ст. у творчості Г. Сковороди. У його «Саді божественних пісень», концепції філософії серця; оригінальному тлумаченні змісту й духу Святого письма; в епістолярній спадщині. У навчальних планах і програмах КиєвоМогилянської академії, діяльності її видатних вчених. У творчості поета Василя Капніста, нащадка стародавніх греків, автора знаменитої «Оди на рабство». «Ода...» – це поетичний відгук на указ Катерини II про закріпачення українських селян і рішучий протест. Мало хто наважувався тоді на публічний виступ проти імперського свавілля і несприйняття кріпаччини. В. Капніст дивом розминувся з Петропавлівською фортецею. Він мав відвагу подати імператриці ще й план відродження козацьких полків в Україні. Поет і патріот вів таємні перемовини з Прусією про її допомогу в разі народних повстань супроти царату.

У родинному гербі Капністів викарбовано девіз: «Sub igne immotus» – «У полум'ї несхитні». Еллінська кров невпинно вирувала в душах українських шляхтичів. Петро Капніст, брат поета, заснував у своєму маєтку на Полтавщині «республіку кріпаків». «Республіканцями» стали близько тисячі покріпачених селян [3, с.450].

Сини В. Капніста, Семен та Олекса, були приналежні до підпільних організацій декабристів. Олекса – ад'ютант відомого генерала М. Раєвського, входив у коло близьких друзів і приятелів Т. Шевченка.

Еллінська присутність спостерігається й у творчості П. Могили та видатних київських митрополитів, у спорудженні грецької гімназії і храмових комплексів у Ніжині, а також у визначенні стародавньої та новітньої грецької мови як обов'язкової дисципліни у навчальних програмах гімназій, університетів, навчальних закладах духовної освіти.

В освічених колах українства болісно резонували трагічні події, пов'язані з насильницьким переселенням кримських греків у степову зону, ущемлення їх людських прав.

Знакова подія духовного розвою України – поява «Енеїди» І. Котляревського. Ця книга – переспів, «перелицювання» на український манер класичного давньоримського твору Вергілія Марона. Антична класика з берегів Тібру зазвучала українською мовою над Ворсклою. Давній Рим і Полтава XIX ст. зосередилися на спільній темі.

Філософом нації та її проблем судилося стати у нас Григорію Сковороді. Він вніс в українську духовність високу античну думку, твори давньогрецьких і римських мислителів, провідних авторитетів християнської віри. Свою освіченість, ерудицію і щедрі таланти Г. Сковорода віддав Україні. Чверть віку він «ходив у народ» з посохом мандрівника й книгою мудреця в торбині. Не злічити його зустрічей і спілкувань з людьми, розмов на жагучі теми і сенс життя. Скарбниця знань у неспинних мандрах, Г. Сковорода навчав думати й жити за законами людяності й добра. Він один із небагатьох у європейській культурі, хто повторив духовний подвиг Сократа в служінні істині, людям і Батьківщині.

Вергілієва «Енеїда» стала колишньому семінаристові поштовхом і натхненням для написання самостійного, цілком оригінального твору. Античні сюжети розгортаються в Україні, у стихії її власного життя. Героїчний пафос, патріотичні мотиви, імперська амбітність римської «Енеїди» переведено українським автором у буденність, жартівливий план, у бурлеск. Фігуранти полтавської «Енеїди» – українська людність з різних її верств, зодягнена у свити, жупани й шаровари. Це реальне життя народу, його земні тривоги й радощі, надії й сподівання. Вірші поета іскрять соковитим гумором, гострими дотепами, влучними авторськими ремарками. «Мужича правда єсть колюча, а панська на всі боки гнуча» [4, с.23], – зауважує автор. На класичному творі античності постає нова українська література. Іван Котляревський – її перший класик. Він утверджує в поемі живу мову народу, його стержневу, полтавсько-київську говірку. Творчу вершину поета оцінив Т. Шевченко, написавши пророчі слова: «Будеш, батьку, панувати // Поки живуть люди...» [5, с.89].

Тяжіння української літератури до Античності було невід'ємною рисою і постійним чинником її розвитку.

Письменники усіх часів опрацьовували давню класику, творчо проникали у її досвід. Художні переклади прозових і віршованих текстів, переспіви й наслідування, твори за античними мотивами й принагідні згадування – все це античний сегмент красного письменства, української культури загалом, її репертуар. Письменники П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Л. Глібов знайомили українців з байками Езопа у власних перекладах і переспівах. Літературні шедеври великих і малих форм творили на античних першоджерелах Т. Шевченко, П. Куліш та І. Франко.

Вільно почувалася серед античних авторів Леся Українка. Вона написала драматичні твори «В катакомбах» і «Кассандра», багато ліричних мініатюр на античну тематику, вірш-посвяту І. Стешенкові, який перекладав українською мовою «Метаморфози» Овідія. Вражає вишуканою художністю драматична сцена «Іфігенія в Тавриді». Дочка Агамемнона й Клітемнестри, яку греки пожертвували богині Артеміді, щоб та заспокоїла море і дала змогу човнам дістатися Трої. В останню мить, коли все було на лезі меча, богиня вихопила приречену з рук жерців і перенесла її у Понтійську Тавриду.

Там Іфігенія служила жрицею храму Артеміді Тавридської, глибоко страждаючи від розлуки з родиною, Аргосом, любою Елладою. Служницю

богині відшукав Орест, рідний брат Іфігенії, разом з Піладом, своїм нерозлучним другом і повернув її на Батьківщину.

Багатство й досконалість античної літератури вимагали фахового опрацювання. Першим її професійним перекладачем українською мовою став П. Ніщинський, літературний псевдонім Петро Байда. Петро Іванович, сучасник Т. Шевченка, здобув вищу освіту і ступінь магістра в Афінському університеті. Стародавні мови, художня аура грецької столиці прикували увагу молодого науковця до античної літератури. «Антигона» Софокла незаперечний творчий успіх перекладача-еллініста. П. Ніщинський тривалий час викладав грецьку мову й церковний спів у жіночій прогімназії на Одещині. Там написав пісню «Закувала та сива зозуля», що стала народною. У глухій тоді провінції здійснив переклад «Одіссеї» й частини «Ілліади», який не встиг завершити. Поет, композитор і педагог мав чим пишатися, але найбільша його гордість – переклади літературної класики. П. Ніщинський писав своїм дітям: «А тепер я навіть кохаюсь у надії, що колись, хоч і в далекому потомстві, а все-таки «старий Байда», ваш батько, спом'янесться добрим словом на ймення «українського Гомера» [6, с.422]. Так воно й сталося, як сподівалася ця обдарована людина, непересічна особистість. Петро Іванович перекладав Гомера, коли він від злигоднів життя тимчасово втратив зір. Сліпого аеда перекладав незрячий український геній!

Досконалі переклади давньоримської поезії належать перу М. Зерова. Микола Костьович – поет і вчений, глибокий знавець античної літератури, ідеолог українських неокласиків доби Відродження обстоював розвиток національної культури, опертої на високі традиції Античності. «Класична пластика і контур строгий // І логіки залізна течія», – такою уявлялася йому новітня українська поезія. Наріжний принцип і рекламне гасло М. Зерова – «ad fontes» тобто «до джерел!». Перекладна поезія Давньої Греції і Риму, вважав поет, служить пульсуючим джерелом змістовним наповненням української мови, удосконаленням художнього стилю. Античні автори, переконаний М. Зеров, близькі своїми настроями й чуттями українській культурі, особливо її суворой й проблемній доби [7, с.66].

XIX ст. теж багате на активні вияви античної спадщини: паломництво українських прочан до монастиря на горі Афон. Це місце поклоніння стояло поруч з відвідуванням святинь в Єрусалимі та КиєвоПечерській Лаврі; діяльність Кирило-Мефодіївського братства, одним із засадницьких документів якого була «Книга буття українського народу», складена за мотивами Святого письма; творчість класиків української літератури – І. Нечуя-Левицького, О. Свідзінського, П. Мирного, Лесі Українки. Чимало авторів класичних текстів походили з духовного середовища і мали духовну освіту. Подвигом думки й праці в українській духовності є й перший в історії світової літератури переклад гомерівським гектометром давньоруського «Слова о полку Ігоревім».

Переклад повного тексту Біблії з давньоєвропейської та давньогрецької мов, який здійснили письменники Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-

Левицький та видатний фізик Іван Пулюй. Видання побачило світ у Відні 1904 року.

Нині в суспільній думці активізується інтерес до історії реклами в українському суспільстві. Тема актуальна, мало досліджена, але дуже перспективна. Зразком рекламного креативу і прикладами рекламних шедеврів є, знову ж таки, грецька античність. Це: історичні оповіді Геродота, Плутарха, Стратона, Діодора Сицилійського; епічні поеми Гомера, драми Есхіла, Еврипіда, Софокл; у творах великих філософів давньої Греції від Геракліта до Арістотеля і Платона; в архітектурі та скульптурі; у художніх виробках, зокрема оздобленні грецьких амфор, у яких зустрічаються й мотиви з життя людності українського Півдня. А також у міфології стародавніх греків.

Але важливо підкреслити: культура кожного народу (а реклама є феномен культури) зазнаючи різних впливів, усе ж розвивається на власній основі.

Ми виходимо з того, що реклама має дві іпостасі, два обличчя: Перше – вона є універсальним явищем, формою пристосування в живій природі та людському суспільстві. У цьому значенні існує одвічно й відноситься до першочергових потреб: як їжа, печиво, продовження роду. Нагадаємо знаменитий вислів «Життя – театр, а люди в ньому – актори». Ми щомиті й щодня інші: у лікарня, на лекції, на побаченні.

Ми рекламуємо себе та свої можливості. Друге – реклама як суспільна функція у товарному світі, яка сама стає безпосередньо виробничою силою. Реклама в першому універсальному значенні, буквально розлита всюди, у предметах і явищах:

– українське Бароко – не тільки яскраве й самобутнє мистецтво. Це розповідь про звитяжні звершення народу у боротьбі за волю. Це й пропагування свободи та незалежності. Це заклик пам'ятати про високе покликання людини;

– колона Магдебурзького права – і мистецтво, і реклама самоврядування, яка забезпечує процвітання міст і ремесл; – «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» П. Мирного – відтворення однієї з біблійних притч. А в епізоді, коли Чіпка виклює очі іконописному зображенню щоб «Бозя не бачив, як хлопець бере заборонений окрасець хліба» – це ж ціла політика войовничого атеїзму, цього абсурду, який замість переконань нищив храми...;

– баба Палажка свариться з бабою Параскою у повісті Нечуя-Левицького. Це ж не лише побутовий епізод, а розкриття ментальності, реклама й антиреклама сильних і слабких сторін;

– побут, звичаї, релігії. Тут багато реклами і рекламних мотивів, один лише приклад. У козацькі часи у дворі заможних людей стояв вкопаний стовп. До нього кріпилися три великі кільця – залізне, мідне й срібне. Гість, що прибував до хазяїна, мав прив'язати коня до «свого» кільця: рівний за статусом – срібло, менший значенням – мідь; зовсім простий – залізом. Усе село легко довідувалось, хто перебуває за гостинним столом господаря.

Висновки. Отже, прислужити Батьківщині у її прагненні до гідних вимірів життя, усвідомити власну ідентичність, сповна досягнути нашу історичну приналежність до старогрецької античної школи та органічну європейськість нам допомагає класика давніх греків і римлян. Для того, щоб стати сучасною нацією і залишатися нею довго, ми повинні безповоротно повірити у власні сили і безмежні перспективи.

Усі речі, події, явища повертаються до людей різними гранями. І неодмінно – рекламною стороною. Її треба навчитися бачити, розуміти, прочитувати текст, зміст, структуру. Тоді здобудемо ще одне надійне джерело пізнання нашого історичного минулого.

Література

1. Маланюк Є.М. Нариси. з. історії. нашої культури. / Є.М. Маланюк. – К.: АТ «Обереги»,. 1442. – 10 с.
2. Куценко Л. Співець степової Еллади // Л. Куценко. – Дзвін. – 1991. – № 7. – С. 111-141.
3. Реклама в пам'яті культур. Рекламні феномени Античності: монографія. (П.Ю.Саух, В.В.Чуприна, Н.М.Левицька, Л.І. Синявська, Л.К. Марареско, В.О. Вишняков). – Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2017. – 915 с.
4. Котляревський І. Енеїда. / І. Котляревський. – К.: Дніпро, 1411. – 222 с.
5. Шевченко Тарас. Зібрання творів: У 5 т. / Тарас Шевченко. – К., 2001. – Т. 1: Поезія 1117-1847. – С.14-91.
6. Лазанська Т.І. Ніщинський Петро Іванович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 7 : – С. 922.
7. Зеров Микола. Твори: В 2 т. / Микола Зеров. – К.: Дніпро, 1440. – Т. 1.: Поезії. Переклади / Упоряд. Григорій Кочур, Дмитро Павличко. – 191 с.

References

1. Malanyuk Ye.M. Narisy. z. istoriyi. nashoyi kul'tury. / Ye.M. Malanyuk. – K.: AT «Oberehy»,. 1442. – 80 s.
2. Kutsenko L. Spivets' stepovoyi Ellady / L. Kutsenko. – Dzvin. – 1991. – # 7. – S. 138-141.
3. Reklama v pam"yati kul'tur. Reklamni fenomeni Antychnosti: monohrafiya. (P.Yu. Saukh, V.V. Chupryna, N.M. Levyts'ka, L.I. Synyavs'ka, L.K. Mararesko, V.O. Vyshnyakov). – Cherkasy : FOP Hordiyenko Ye.I., 2017. – 486 s.
4. Kotlyarevs'kyu I. Eneyida. / I. Kotlyarevs'kyu. – K.: Dnipro, 1983. – 222 s.
5. Shevchenko Taras. Zibrannya tvoriv: U 6 t. / Taras Shevchenko. – K., 2003. – Т. 1: Poeziya 1837-1847. – S.89-91.
6. Lazans'ka T.I. Nishchyns'kyu Petro Ivanovych // Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. / redkol.: V.A. Smoliy (holova) ta in.; Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. – K. : Nauk. dumka, 2010. – Т. 7 : – S. 422.

7. Zerov Mykola. Tvory: V 2 t. / Mykola Zerov. – K.: Dnipro, 1990. – T. 1.: Poeziyi. Pereklady / Uporyad. Hryhoriy Kochur, Dmytro Pavlychko. – 843 s.